

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Published by
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Autumn 2022 / 9-3
<https://doi.org/10.46868/atdd.249>

Azərbaycanın Milli-Mənəvi Dəyərləri İntibah Dövründə (1969-1982-ci illər)

İbrahim Zeynalov*
ORCID İD: 0000-0002-5503-4801

Xülasə

Elmi məqalədə Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə (1969-cu il 14 iyul) Azərbaycanda dirçəliş, inkişaf, cəmiyyətin keyfiyyətə irəliyə, milli özünüdərkə, milli özünəqayıdışa dönüş mərhələsinin başladığı bir şəraitdə milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması, tərəqqisi və zənginləşməsi sahəsində onun səyi və fədakarlığı sayəsində görülmə işlər araşdırılır. Məqalədə milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və tərəqqisinə, milli mədəniyyətimizin yüksəlməsinə müsbət təsir edən sahələr: elm, təhsil, incəsənətin müxtəlif sahələri, kütləvi kitabxana, kinomotoqrafiya, heykəltaraşlıq, rejissorluq, rəssamlıq, memarlıq, musiqi, ifaçılıq sahələri, klassik ədəbiyyat, mədəni irsimizin təbliği ilə bağlı Azərbaycanın mədəni əlaqələri və bu istiqamətdə nailiyyətlərin əldə olunmasında Heydər Əliyevin rolu, qayğısı və təşəbbüsləri öyrənilir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi, Milli-Mənəvi Dəyərlər, Azərbaycan Mədəniyyəti, Azərbaycan Dili

Gönderme Tarihi: 25/05/2022

Kabul Tarihi:20/07/2022

* *Tarix elmləri doktoru, Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsinin professoru, Bakı-Azərbaycan, ibrahimzeynalov@bsu.edu.az*

Bu makaleyi şu şəkildə kaynak gösterebilirsiniz:

ZEYNALOV, İ., "Azərbaycanın Milli-Mənəvi Dəyərləri İntibah Dövründə (1969-1982-ci illər)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 9, S. 3, 2022, s.06-625.

National And Spiritual Values of Azerbaijan in The Renaissance Period (1969-1982)

Ibrahim Zeynalov*
ORCID ID: 0000-0002-5503-4801

Abstract

In the scientific article, thanks to the efforts and dedication of the Great Leader, in the field of protection, progress, and enrichment of our national and spiritual values in the conditions of revival, development, qualitative progress of society, national self-consciousness, national self-determination in Azerbaijan with the coming to power of Heydar Aliyev (July 14, 1969), the work done is investigated. Fields that have a positive impact on the protection and development of national and spiritual values, the rise of our national culture: science, education, various fields of art, public library, cinematography, sculpture, directing, painting, architecture, music, performance, promotion of classical literature, cultural heritage Azerbaijan's cultural additions and the role, care and initiatives of leader Heydar Aliyev in achieving achievements in this direction are studied.

Keywords: Haydar Aliyev, Central Committee Of The Azerbaijan Communist Party, National And Moral Values, Azerbaijani Culture, Azerbaijani Language

Received Date: 25/05/2022

Accepted Date: 20/07/2022

* Doctor of Historical Sciences, Professor of the Faculty of History, Baku State University, Baku- Azerbaijan, ibrahimzeynalov@bsu.edu.az

You can refer to this article as follows:

ZEYNALOV, İ., "Azərbaycanın Milli-Mənəvi Dəyərləri İntibah Dövründə (1969-1982-ci illər)", *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 9, Issue 3, 2022, p.606-625.

Национальные и духовные ценности Азербайджана в эпоху возрождения(1969-1982 гг.)

Ибрагим ЗЕЙНАЛОВ*
ORCID ID: 0000-0002-5503-4801

Резюме

В научной статье рассматривается возрождение, развитие и начала этапа качественного прогресса общества-возврата к национальному самосознанию в Азербайджане с приходом к власти Гейдара Алиева (14 июля 1969г). В статье исследуется обширная деятельность, большие усилия и самоотверженность его в области защиты, развития и обогащения наших национальных ценностей. В данной статье изучается роль, забота и инициативы Гейдара Алиева в достижении успехов в областях, связанных с популяризацией нашего культурного наследия, как наука, образование, различные области искусства, публичная библиотека, скульптура, живопись, архитектура, исполнительское искусство, кинематография, режиссура, классическая литература и культурные связи Азербайджана, оказывающие положительное влияние на защиту и прогресс наших национальных и духовных ценностей, подъем национальной культуры.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, Центральный Комитет Коммунистической партии Азербайджана, национально-нравственные ценности, азербайджанская культура, азербайджанский язык

Получено: 25/05/2022

Принято: 20/07/2022

* Доктор исторических наук, профессор исторического факультета Бакинского государственного университета, Баку-Азербайджан, ibrahimzeynalov@bsu.edu.az

Ссылка на статью:
ZEYNALOV, İ., “Azərbaycanın Milli-Mənəvi Dəyərləri İntibah Dövründə (1969-1982-ci illər)”, *академическая история и мысль*, Т.9, NO.3, 2022, С.606-625.

Giriş

Azərbaycan xalqının 5 minillik dövlətçilik tarixində əldə etdiyi, qoruyub saxladığı və hazırda tərəqqi etməkdə olan zirvələrindən biri də, heç şübhəsiz, onun milli-mənəvi dəyərləridir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri bu ümumbəşəri yolun əvəzsiz nailiyyətidir. Azərbaycan xalqının inkişaf və təkamül prosesinin əsasında dövlətçilik ənənələri ilə yanaşı, həm də onun milli-mənəvi dəyərləri, düşüncə sistemi dayanır. Məhz xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri tarixən onun zəngin inam-inanc amalı, saf düşüncəsi olmuşdur. Çox təəssüf ki, Sovetlər dövründə kommunist ideologiyasının təsiri altında Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri totalitar rejim tərəfindən buxovlanmaq təhlükəsi ilə, ciddi qadağalarla üzləşmişdir.

XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi İman Mustafayevin milli-mənəvi dirçəlişə yönələn tədbirləri Moskvanın çox ciddi müqaviməti ilə üzləşmişdi. 1954-1959-cu illər tariximizdə milli oyanışın başlanğıc mərhələsi hesab olunur. Lakin, bu çox çəkmədi. 1959-cu il iyulun 8-də İ.Mustafayev millətçilikdə günahlandırıldı və respublika rəhbərliyindən uzaqlaşdırıldı.¹ 1969-cu ilin 14 iyulunda Heydər Əliyev Azərbaycanda rəhbərliyə gəldi.² Bununla da, mərkəzin təzyiqlərinə, qadağalarına baxmayaraq Azərbaycanda dirçəliş, inkişaf, cəmiyyətin keyfiyyətə irəliyə, milli özünüdərəkə, milli özünəqayıdışa dönüş mərhələsinin başlanğıcı qoyuldu, intibah dövrü başladı. Heydər Əliyevin 1969-1982-ci illərdə Azərbaycana rəhbərliyi həm ictimai-siyasi, o cümlədən sosial-iqtisadi intibaha, həm də respublikada zəngin milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və inkişafına səbəb olmuşdur. Belə ki, bu illər Azərbaycanın milli və mənəvi həyatında milli, mənəvi dəyərlərimizin zənginləşməsində mühüm inkişaf dövrü olmuşdur. Məqalədə bu mövzu arxiv sənədləri və ilkin mənbələr əsasında əsas proses və istiqamətlər üzrə araşdırılmışdır.

¹ İ.X Zeynalov, *Totalitar sovet cəmiyyəti: Tarixin ibrət dərsləri*, Ləman nəşriyyatı poliqrafiyası, MMC, Bakı 2017, s.614-619.

² Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 56, 16, 406, 412, 65, 70 / iş 9, 22, 29, 36-37, 83, 85, 106, 127.

1. Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə qayğısı

Azərbaycan xalqının mədəniyyət, incəsənət sahəsindəki nailiyyətləri, milli-mənəvi dəyərləri bütün mədəni dünyaya yaxşı məlumdur. XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycanda elmin, təhsilin, incəsənətin, mədəniyyətin digər sahələrinin sürətli inkişafı 30 illik müstəqillik dövründə milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və daha da yüksəlməsinə təsir edən təkzib edilməz faktlardır. XX əsrin ortalarında Azərbaycan tarixində ölkənin sosial-iqtisadi, mədəni inkişafında yeni mərhələnin başlanması, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və tərəqqisi istər Sovetlər dövründə, istərsə də müstəqillik dövründə (1993-2003-cü illərdə) Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.³ Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin 30 ildən artıq davam edən ictimai-siyasi fəaliyyətində milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunmasına, elmə, təhsilə, incəsənətə, milli dilin inkişafına, milli tariximizin obyektiv, olduğu kimi, düzgün yazılmasına göstərilən qayğı daim mühüm yer tutmuşdur.⁴ Ulu Öndər həmişə qeyd edirdi ki, “Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir”⁵ Yüksək mədəniyyətə və incəsənətə malik olan xalqın milli-mənəvi dəyərləri də yüksək olur, o xalq həmişə yaşayacaq, həmişə irəli gedəcək və inkişaf edəcəkdir. Heydər Əliyev yazırdı: “Mədəniyyət bəşəriyyətin topladığı ən yaxşı nümunələrlə xalqı zənginləşdirir və onların mədəniyyəti bu yolla inkişaf edir”.⁶ Əsrlərdən bəri Azərbaycan xalqının yaratdığı mədəniyyət öz milliliyini saxlayaraq, bu zəmin əsasında klassik mədəniyyət səviyyəsinə gəlib çatmışdır. Azərbaycan mədəniyyəti bəşəriyyətin topladığı ən yaxşı nümunələrlə xalqının milli-mənəvi dəyərlərini zənginləşdirir. XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycan tarixində əldə edilən nailiyyətlər o vaxt Azərbaycana rəhbərlik edən, 1980-1982-ci illərdə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin 1-ci müavini Heydər Əliyevin rəhbərliyi və uzaqgörənliyi, prinsipliliyi, xalqına, vətəninə sevgisi və bağlılığı ilə, onun milli-mənəvi dəyərlərinin çox böyük yüksəkliyi ilə bağlı idi.

³ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, fond 1, siyahı 56, 16, 406, 412, 65, 70 / iş 9, 22, 29, 36-37, 83, 85, 106, 127.

⁴ Fatma Abdullazadə, Fuad Ələsgərov, Əli Əlirzayev, Şahin Əliyev və dig., *Azərbaycan Respublikası 1991-2001*. XXI – Yeni Nəşrlər Evi, Bakı 2001, s. 272-299.

⁵ Heydər Əliyev, *Müstəqillik yolu: seçilmiş fikirlər*, Azərbaycan Universiteti, Bakı 1997, s.54.

⁶ *Heydər Əliyev. Mədəni irsimizin keşiyində*, I kitab, Heydər Əliyev Fondu, Bakı 2001, s.38.

2. İntibah dövründə dil siyasəti

Ulu Öndər Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin mənimsənilməsində milli dilimizin roluna müstəsna əhəmiyyət verirdi. Milli-mənəvi dəyərlərimizə yiyələnməkdə gənc nəslin milli, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması məsələsi Heydər Əliyev tərəfindən əsas vəzifələrdən biri kimi irəli sürülmüşdür. Ümummilli lider bu məsələdən bəhs edərkən bildirirdi ki, “Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsasında tərbiyələnməlidirlər. Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz”.⁷ Milli-mənəvi dəyərlərimizin mənimsənilməsində milli dilimizin roluna yüksək qiymət verən Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, Sovet hakimiyyəti illərində bütün milli dillər kimi Azərbaycan dilinin mənimsənilməsində, onun inkişafında ciddi çətinliklər və maneələr var idi. Belə ki, Azərbaycan dilinə münasibətdə də Moskva tərəfindən hüquqlar pozulur, qeyri obyektivliyə yol verilir. Ayrı-ayrı vaxtlarda isə Azərbaycan dilinin qanuni hüququnun özünə qaytarılması üçün edilən cəhdlər SSRİ rəhbərliyinin ciddi müqaviməti ilə qarşılaşırdı.

1954-cü ildə Azərbaycanda rəhbərliyə İmam Mustafayevın gəlməsi ilə Respublikanın ictimai-siyasi həyatında milli oyanış başladı.⁸ İmam Mustafayev Azərbaycana SSRİ-də ictimai-siyasi həyatında mülayimləşdiyi, sovet rejiminin liberallaşdığı və cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri içərisində partiya və dövlətə inam yaratmaq üçün müəyyən islahatların keçirildiyi bir şəraitdə rəhbərlik etmişdir. Həmin dövrdə (1956) Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişin Sovet İKP XX qurultayında N.S.Xruşovun məruzəsində rəsmən tənqid olunmasından dərhal sonra bütün ölkədə humanist bəraətvermə prosesi başlamışdır. Bu prosesin gedişində 100 minlərlə azərbaycanlının üzərindən “xalq düşməni” adı götürülmüş və 1956-cı ildə yüzlərlə partiya, dövlət, ədəbiyyat və incəsənət xadiminə bəraət verilmişdi. Bəraət alanların arasında Heydər Hüseynov, Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Yusif Vəzir Çəmənəzəminli kimi vətənpərvər şair və yazıçılarımız da var idi. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini özündə ifadə edən yüzlərlə kitabların, o cümlədən “Kitabi Dədə Qorqud” dastanı, A.A.Bakıxanovun, akademik Heydər Hüseynovun, Hüseyn Cavidin əsərləri üzərindən qadağalar götürülmüşdü. Respublika rəhbəri İmam Mustafayevın düşünülmüş və uzaqgörən siyasəti və həyata keçirdiyi tədbirlərlə Bakıda azərbaycanlıların say üstünlüyünə nail olmaqla,

⁷ Fatma Abdullazadə və dig., *a.g.e.*, s.296.

⁸ Kommunist qəzeti, 19 fevral 1954-cü il.

Moskvanın Bakını beynəlmiləl şəhər kimi İttifaq tabeliyinə keçirtmək planını alt-üst etdi. Bu dövrdə Azərbaycan dilinin Azərbaycan dövlətinin dövlət dili statusu məsələsi qaldırılmış və Azərbaycanın qüvvədə olan 1937-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasına Azərbaycanın dövlət dilinin Azərbaycan dili olması haqqında maddə əlavə olunmuşdu. Əlavə olunan maddə aşağıdakı kimi yazılmışdı (Maddə 151): Azərbaycan SSR-nin dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycan SSR ərazisində yaşayan millətlərin həm mədəniyyət idarələrində, həm də dövlət idarələrində ana dilini sərbəst inkişaf etdirmək və işlətmək hüququ təmin edildi.

Rəsul Rza qeyd edirdi: “Doğma Azərbaycan dilinin formal yox, əsl həqiqətdə bütün həyat və işimizdə özünə layiq olan yeri tutmasını təmin etmək lazımdır. Milli siyasətimizin ruhuna uyğun olaraq dilimizin tərəqqi və inkişafı uğrunda mübarizə aparmaq lazımdır”.⁹ Konstitusiyaya (151-ci maddəyə) edilmiş dəyişiklikləri sovet rəhbərliyi qısqançlıqla, hətta hiddətlə qarşıladı. Moskva, başda Kremlin rəhbəri N.S.Xruşşov Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında başlamış bu prosesi (oyanışı, özünəqayıdışı) millətçilik təmayülü kimi qiymətləndirdi. Nəticədə, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin sədri Mirzə İbrahimov vəzifədən uzaqlaşdırıldı. Respublikanın nazirliklərində, komitə və idarələrində, müəssisələrdə və s. sahələrdə rəsmi sənədləşmə və kargüzarlıq işlərinin ana dilimizdə aparılması prosesi dayandırıldı. Azərbaycanda milli oyanışın başlanması Moskvada rus şovinistləri tərəfindən kəskin etirazla qarşılandı və Sov.İKP MK-dan Azərbaycan KP MK-nın fəaliyyətini yoxlamaq üçün xüsusi komissiya göndərildi. Sov.İKP MK-nın məsul işçisinin rəhbərliyi altında Azərbaycanda olmuş komissiyanın saxtalaşdırılmış sənədlər üzərində hazırlanmış və Sov.İKP MK-a təqdim edilən hesabatı əsasında 1959-cu il iyulun 8-10-da keçirilən Azərbaycan KP MK-nın IX Plenumunda İmam Mustafayev millətçilikdə günahlandırılaraq Respublika rəhbərliyindən - Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi vəzifəsindən uzaqlaşdırıldı. Bununla da, Respublikada başlamış oyanış, dirçəliş prosesi iflasa uğradı.¹⁰ İstər ideoloji inhisarçılıq dövründə, istərsə də müstəqillik dövründə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və inkişafı, şübhəsiz ki, Heydər Əliyevin 1969-1982-ci illərdə həyata keçirdiyi məntiqə söykənən uzaqgörən və fədakar fəaliyyəti nəticəsində mümkün olmuşdur. Bu illərdə milli-mənəvi dəyərlərimizin kökündə dayanan milli dilin qorunmasına, onun inkişafına böyük diqqət yetirilirdi. Respublikanın təhsil müəssisələrində təhsil alan şagird və tələbələrin 70%-dən çoxu Azərbaycan dilində təhsil alırdı.¹¹ Milli dilin,

⁹ İ.X. Zeynalov, *Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı XX əsrin II yarısında*, Azərneşr, Bakı 2004. s.13-14.

¹⁰ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 46, iş 25.

¹¹ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 56, iş 9 / siyahı 65, iş 45.

mədəniyyətin, milli-mənəvi dəyərlərin itib-batmaq səviyyəsinə çatdığı bir dövrdə bunları xilas etmək üçün Azərbaycan dili haqqında qanunun qəbul edilməsi çox böyük cəsərət istəyirdi. Totalitar rejimin hökmranlığı şəraitində Moskvanın ciddi müqavimətinə baxmayaraq Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin cəsəratli, möhkəm iradəsi sayəsində 1978-ci ilin aprel ayında Azərbaycan SSR-nin yeni Konstitusiyası qəbul edilərkən onun mətninə respublikada Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında ayrıca 73-cü maddə daxil edilmişdir.

Bu siyasət müstəqillik dövründə də diqqətdə saxlanılmışdır. Belə ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq referendumu əsasında qəbul olunmuş ilk konstitusiyasında (maddə 21) təsbit olundu ki, “Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir”.¹² Azərbaycan dilinin dövlət dili statusunda təkəcə azərbaycanlılara deyil, Azərbaycan ərazisində yaşayan bütün xalqlara eyni dərəcədə sədaqətlə xidmət etməsi milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və tərəqqisi baxımından yeni və mühüm bir mərhələni təşkil edir.

3. İntibah dövründə Azərbaycanda mədəniyyət sahələrinin inkişafı

Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti çox sahəli və çox tərəflidir: muzey, kitabxana, ədəbiyyat, muğam, kino, teatr, incəsənət, xalça sənəti, memarlıq, tətbiqi sənət, idman, miniatür və s. Bu illərdə Heydər Əliyevin xüsusi qayğısı və təşəbbüsü ilə Azərbaycan mədəniyyəti nəzərəçarpacaq dərəcədə inkişaf etmişdir. Bu sahənin inkişafında baş verən dəyişikliklərə nəzər salmaq.

1970-1980-ci illərdə Ulu Öndər Heydər Əliyevin mədəniyyət sahəsində həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində Azərbaycan ədəbiyyatı inkişaf etmişdi. O, 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan yazıçıları ittifaqının qurultaylarında iştirak edərək inkişaf prosesini istiqamətləndirmişdi (V qurultay 1971, VI qurultay 1976, VII qurultay 1981). 1969-1973-cü illərdə Heydər Əliyevin birbaşa rəhbərliyi ilə Azərbaycan folklorunun tarixi ənənələrinin qorunub saxlanması və zənginləşdirilməsinə yönəlmiş partiya və hökumətin 15 qərarı qəbul edilmişdir. Həmin illərdə “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan gəncləri”, həmçinin “Qobustan”, “Ulduz” və “Azərbaycan” jurnallarında Azərbaycan ədəbiyyatı və folklorunun problemləri ilə bağlı yüzlərlə material dərc edilmişdir ki, bu materiallar xalqımızın milli-

¹² Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, [http://www.e-qanun.az/framework/897\(15.04.2022\)](http://www.e-qanun.az/framework/897(15.04.2022)).

mənəvi dəyərlərinin zənginləşməsində çox böyük rol oynamışdır.

Heydər Əliyev Azərbaycanda klassik ədəbiyyatın təbliğinə, klassik Azərbaycan ədəbiyyatının çoxcildlik külliyyatının nəşr olunmasına böyük diqqət yetirirdi. Həmçinin, onun təşəbbüsü və göstərişi əsasında XX əsrin 70-ci illərində görkəmli xadimlərin, yazıçıların və şairlərin əsərləri – Azərbaycan klassik ədəbiyyatının ən dəyərli nümunələri rus, ingilis, fransız və müxtəlif xarici dillərə tərcümə olunurdu. Respublika səviyyəsində Hüseyn Cavidin yaradıcılıq gecəsinin keçirilməsi, onun haqqında olan məlumatların, şairin seçilmiş əsərlər toplusunun nəşr olunması, yubiley çərçivəsində Elmlər Akademiyasında elmi sessiya keçirilməsi və Hüseyn Cavidin seçilmiş əsərlərinin rus dilində nəşr olunması haqqında qərar qəbul olunmuşdu.¹³ Şairin 100 illik yubileyi ərəfəsində, Heydər Əliyevin böyük səyləri nəticəsində 1937-ci ildə “pantürkist” kimi repressiya olunmuş böyük Azərbaycan şairinin qəbri tapılmış, Qərbi Sibirdən Azərbaycan gətirilmiş və vətəninə dəfn olunmuşdur. Şairin 100 illik yubileyi qeyd olunan dövrdə Bakıda 1920-1937-ci illərdə yaşadığı və işlədiyi mənşildə H.Cavidin ev muzeyi, doğma yurdu Naxçıvanda isə onun memorial ev-muzeyi açılmışdır.¹⁴ Görülən tədbirlər nəticəsində respublikada kitab çapı və mətbuat əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdi. 1976-1987-ci illərdə Azərbaycanda ilk dəfə böyük informasiya tutumlu 10 cildlik “Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası” nəşr edilmişdi. İndi bu təcrübə əsasında Azərbaycanın Milli Ensiklopediyası hazırlanır.

XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycan mətbuatının inkişafında keyfiyyətcə yeni mərhələ başlamışdı. Bakıda “Sovet türkologiyası” jurnalı (1970), “Qobustan” incəsənət almanaxı (1969), “Ulduz” jurnalı (1967), 1976-1987-ci illərdə ilk milli ensiklopediya çapı xalqın özünüdərk və milli dirçəliş prosesində mühüm rol oynayırdı. Ümumiyyətlə, 1970-1980-ci illərdə respublikada 168 adda qəzet, 91 adda jurnal, hər il orta hesabla 1300 adda kitab çap olunurdu.

1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin zənginləşməsində başlıca sahə olan milli musiqi sənəti də xeyli inkişaf etmiş, hətta dünya musiqi sənətinə böyük tövhələr vermişdi. Heydər Əliyev Azərbaycan musiqisinin inkişafı barədə belə demişdir: “Üzeyir Hacıbəyovun Azərbaycanda yaratdığı musiqi məktəbi elə bir məktəb olub ki, ondan sonra xalqımız dünyaya bir çox görkəmli bəstəkarlar, musiqiçilər, mədəniyyət xadimləri

¹³ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 68, iş 96.

¹⁴ Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Bürosunun qərarı, 11 dekabr 1980. Fond 1, siyahı 67, iş 127.

verib”.¹⁵ Musiqi sənətimizin inkişafında Üzeyir Hacıbəyovun musiqi məktəbinin, Qara Qarayevin, Fikrət Əmirovun, Arif Məlikovun, Soltan Hacıbəyovun və Cahangir Cahangirovun böyük rolu olmuşdu. Heydər Əliyev Azərbaycan incəsənətinin inkişafında böyük xidmətləri olan görkəmli bəstəkarlara xüsusi qayğı ilə yanaşmış, onların xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdir. Belə ki, böyük bəstəkar Fikrət Əmirov 1974-cü ildə SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının katibi vəzifəsinə seçilmişdir.¹⁶ Azərbaycan klassik profesional musiqiçi-bəstəkarlarımızın yaratdığı əsərlər şərq dünyasında demək olar ki, klassik musiqi nümunələridir. XX əsrin 70-80-ci illərində respublikada ifaçılıq mədəniyyətində də böyük irəliləyişlər olmuşdur. Azərbaycanda ifaçılıq sənətinin inkişafında Xan Şuşinskiyin, Bülbülün, Rəşid Behbudovun, Sara Qədimovanın, Şövkət Ələkbərovanın, Rübabə Muradovanın, Zeynəb Xanlarovanın, tarzənlərdən Əhməd Bakıxanovun, kamança ifaçısı Həbil Əliyevin böyük xidmətləri olmuşdur. 1969-1982-ci illərdə milli-mənəvi dəyərlərimizin, milli ənənələrimizin qorunub saxlanması və nəsil-dən-nəsilə ötürülməsində qədim köklərə və tarixə malik, müxtəlif musiqi və mahnı janrlarının kökündə dayanan aşıq sənətinin inkişafına da xüsusi diqqət yetirirdi.

1969-1982-ci illərdə Azərbaycan mədəniyyətinin kinomatoqrafiya sahəsi də sürətlə inkişaf etmişdir. Belə ki, əgər Azərbaycan kinomatoqrafiya tarixində cəmi 400 kino çəkilmişdirsə, təkcə 1969-1982-ci illərdə 104 film çəkilmişdir. Bu illərdə Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə diqqəti və qayğısı nəticəsində “Dəli Kür”, “Bizim Cəbiş müəllim”, “Yeddi oğul istərəm”, “Axırıncı aşırım”, “Nəsimi”, “Babək”, “Dədə Qorqud”, “Şərikli çörək”, “O qızı tapın”, “Bir cənub şəhərində”, “Ulduzlar sayrışanda”, “Gün keçdi”, “Alma almaya bənzər”, “İstintaq”, “Ad günü”, “Nizami”, “Tütək səsi” və s. filmlər çəkilmişdir.¹⁷ Heydər Əliyev tarixi filmlərin çəkilməsinə, onun yayılmasına çox böyük diqqət yetirirdi. Bununla Ulu Öndər bütün dünya ictimaiyyətinə Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini göstərmək istəyirdi. Totalitar sovet cəmiyyətinin qadağalarına, məhdudiyyətlərinə, çətinliklərinə, mövcud kommunist ideologiyasının sərt tələblərinə baxmayaraq onun uzaqgörənliyinə söykənən, xalqımızın düşməinə qarşı öz azadlığı uğrunda apardığı qəhrəmanlıq mübarizəsinə həsr olunmuş “Babək” filminin çəkilməsinə nail oldu. “Babək” filmi sovet kinomatoqrafiyasına ən yaxşı filmlərdən biri kimi daxil oldu. Film çox çətin tarixi

¹⁵ Heydər Əliyev, *Mədəni irsimizin keşiyində*, I kitab, Heydər Əliyev Fondu, Bakı 2001, s. 38-51.

¹⁶ S.P. Pişnamazzadə, *Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasında milli-mənəvi dəyərlərin qorunması*, tarix e.n.a.dər.a. üçün təqdim edilmiş dis.: 07.00.02. AMEA, Gəncə Dövlət Universiteti, Gəncə, 2008, s.36-85.

¹⁷ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, fond 1, siyahı 65, iş 51.

şəraitdə çəkilsə də, filmin çəkilişinə 5 min nəfərdən çox adam cəlb olunmuşdur.¹⁸ Filmin çəkilişinə Heydər Əliyev şəxsən nəzarət edirdi: Azərbaycanın, Rusiyanın, Gürcüstanın və Özbəkistanın 16 fabrikində film üçün 1500 kostyum tikilmişdir.

1969-1982-ci illərdə görkəmli rejissorlardan Adil İsgəndərov, Tofiq Kazımov, Mehdi Məmmədov və digərlərinin quruluşunda aktyorlardan Ələsgər Ələkbərov, Mərziyə Davudova, İsmayıl Osmanlı, Leyla Bədirbəyli, Möhsün Sənani, Nəsibə Zeynalova, Barat Şəkinskaya, həmçinin, bir qədər sonrakı illərdə Azərbaycan rejissorluq sənətinin daha da inkişafında rejissorlardan Tofiq Tağızadə, Həsən Seyidbəyli, Eldar Quliyev, Rasim Ocaqov, Vaqif Mustafayev tanınmış aktyorlar Məlik Dadaşov, Əliəğa Ağayev, Bəşir Səfəroğlu, Lütvəli Abdullayev, Amalya Pənahova, Rasim Balayev, Fuad Poladov, Həsən Turabov, Həsən Məmmədov, Səməndər Rzayev, Səyavuş Aslan, Hacıbaba Bağirov, Yaşar Nuri və başqalarının iştirakı ilə maraqlı kino və səhnə (tamaşa) əsərləri yaratmışlar.

1969-1982-ci illərdə Azərbaycanda rəssamlıq məktəbi çox yüksək səviyyəyə çatmışdır. XX əsrdə respublikada böyük rəssamlıq məktəbinin yaranması, çox görkəmli rəssamların, heykəltaraşların, memarların yetişməsi və onların yaratdıqları əsərlər milli-mənəvi dəyərlərimizin zənginləşməsində böyük rol oynamışdır. Görkəmli rəssamlardan Səttar Bəhlulzadə, Tahir Salahov, Mikayıl Abdullayev, Vəcihə Səmədova, Maral Rəhmanzadə, Toğrul Nərmanbəyov, xalçaçı rəssam Lətif Kərimov, heykəltaraşlardan Fuad Əbdürrəhmanov, Cəlal Qaryağdı, Ömər Eldarov, Tokay Məmmədov və d. xalqın milli-mənəvi dəyərlərin zənginləşməsinə böyük tövhə olan əsərlər yaratmışdılar.

Arxiv sənədləri arasında görkəmli ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinə fəxri adların, mükafat və b. təltiflərin verilməsi haqqında zəngin materiallar vardır. Bu faktlar görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin mədəniyyət xadimlərinə dövlət qayğısını göstərir. Məhz 1970-1980-ci illərdə Heydər Əliyevin Azərbaycanın milli mədəniyyətinin inkişafına yüksək səviyyədə diqqət və qayğısı, fədakarlığı və böyük səyi nəticəsində Azərbaycanın böyük bir qrup mədəniyyət və incəsənət nümayəndələri SSRİ-nin orden və medallarına, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ-nin xalq artisti adlarına, SSRİ Dövlət Mükafatı laureatı kimi fəxri adlara layiq görülmüşlər.¹⁹ Maestro Niyazi 1972-ci ildə Lenin Komsomolunun, 1974-cü ildə Beynəlxalq Nehru mükafatları laureatı adlarını almışdır. Simli kvartet musiqisinin müəllifi

¹⁸ Heydər Əliyev, *Mədəni irsimizin keşiyində*, I kitab, Heydər Əliyev Fondu, Bakı 2001, s. 9-10.

¹⁹ *Kultura i iskustvo v Azerbaidjane postanovniya vtoro i sekretariata CK KP Azerbaidjana (iyul 1969 – noyabr 1982)*, Izd. Elm i tahsil, Bakı 2021, s.6.

Qara Qarayev 1978-ci ildə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına, simfonik əsərlər yaradan (“Torpağın səsi”, “Vətən və Füzuli” və s.) Arif Məlikov isə 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-nin xalq artisti adına layiq görülmüşdür. Həmçinin, pianoçu Fərhad Bədəlbəyli 1972-ci ildə, kamança ustası Həbil Əliyev 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-nin xalq artisti adına layiq görülmüşdür.²⁰ 1970-1980-ci illərdə aşıqlardan Hüseyn Cavan, Şəmşir Qocayev, Şakir Hacıyev, Əkbər Cəfərov, İmran Qasimov, Ədalət Nəsimov və Pənah Pənahova aşıq sənətinin inkişafında göstərdikləri xidmətə görə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adları verilmişdir²¹ Həmçinin, Sabit Rəhmana (1972-ci il 17 mart), Müslüm Maqomayevə (1972-ci il 24 may), Tahir Salahova (1972-ci il 24 noyabr), Mehdi Məmmədova (1974-cü il 19 mart), İsmayıl Osmanlıya (1974-cü il 19 mart), Zeynəb Xanlarovaya (1975-ci il 17 mart), Rəşid Behbudova (1975-ci il 11 noyabr), Süleyman Rüstəmə (1976-cı il 10 fevral), Mir Cəlal Paşayevə (1978-ci il 25 mart) dövlət mükafatları verilmişdir. 1970-ci ildə Səməd Vurğunun adına Azərbaycan rus dram teatrının 50 illik yubileyi, Mirzə İbrahimovun 60 illiyi (1971-ci il 17 sentyabr), görkəmli bəstəkar və rejissor Niyazi Tağızadənin 60 illik yubileyi keçirilmişdir. Azərbaycan teatrının 100 illiyi (1973-cü il) təntənə ilə qeyd edilmişdir.²²

4. Azərbaycanın mədəni irsinin təbliği istiqamətləri

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin milli-dəyərlərimizin əsasını təşkil edən Azərbaycan mədəniyyətinin və incəsənətinin təbliğinə yönəldilmiş ədəbiyyat günlərinin, mədəniyyət dekadalınının keçirilməsinə böyük diqqət yetirirdi. Belə ki, 1972-ci ilin oktyabrında Azərbaycanda Rusiya Sovet Federativ Respublikasının mədəniyyət və incəsənət günləri, 1975-ci ilin oktyabrında Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günləri, 1979-cu ildə Azərbaycanda Ukrayna SSR-nin ədəbiyyat və incəsənət günləri keçirilmişdir.

1970-ci il dekabrın əvvəllərində İran şahının xanımı Fərəh Pəhləvi öz anası Fəridə Diba ilə Bakıya gəlmiş və yüksək şəkildə görüş keçirilmişdi.²³ 1975-ci ilin avqustunda Pakistanın baş nazirinin həyat yoldaşı Nüsrət Bھuttonun başçılığı ilə, hökumət nümayəndəliyi, 1980-ci ilin əvvəlində Fransa milli məclisinin sədri Yak Şaban KİV nümayəndələrinin müşayiəti ilə Bakıda olmuşdu.

Heydər Əliyev Azərbaycanın 1976-cı ildə Hindistanda, 1977-ci ildə Parisdə, 1978-ci

²⁰ S.P. Pişnamazzadə, *a.g.e.*, s.40-43.

²¹ *Kultura i iskvstvo v Azerbaidjane postanovniya vtoro i sekretariata...* s.6-7.

²² Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Büro iclası, 13 fevral 1974, Protokol № 87, bənd 14

²³ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, fond 1, siyahı 57, iş 104.

ildə Finlandiyada beynəlxalq sərgidə müstəqil bölmə ilə iştirak etməsinə nail olmuşdu. 1978-ci ilin oktyabrında Böyük Britaniyada SSRİ günlərini Azərbaycan təmsil etmişdi. Azərbaycan nümayəndəliyinə Azərbaycan SSR təhsil naziri, SSRİ MEA-nın müxbir üzvü M.C.Cavadzadə başçılıq edirdi. Bu nümayəndəliyin tərkibinə SSRİ xalq artisti Rəşid Behbudov və onun mahnı teatrının solistləri, həmçinin respublikanın başqa elm və incəsənət xadimləri daxil idi.

1981-ci ilin dekabrında Parisdə “Azərbaycan xalçaçılıq sənəti” sərgisi keçirilmişdi. 1979-cu ilin payızında Azərbaycanda Bakı ilə qardaşlaşmış şəhər – Sarayevanın günləri keçirilmişdi.²⁴ 1974-cü il 12-2 apreldə Bakıda 7-ci Ümumittifaq kinofestivalı təşkil edilmişdi.²⁵ 1976-cı il 13-15 may tarixlərində Bakıda keçirilmiş IV sovet Asiya və Afrika xalqlarının həmrəylik konfransının işində 200 sovet nümayəndəsi, Asiya və Afrika ölkələrindən 25 nəfər və sosialist ölkələrindən 15 nümayəndə iştirak etmişdi. Konfransda Heydər Əliyev təbrik nitqi ilə çıxış etmişdi.²⁶ 1978-ci il 2-11 sentyabrda Bakıda Asiya ölkələrinin müasir problemləri üzrə Sovet-ABŞ simpoziumu keçirilmişdi. ABŞ tərəfindən simpoziuma Kolumbiya və Stenford kimi nüfuzlu Amerika universitetlərindən görkəmli alimlər iştirak etmişdilər.²⁷ Müxtəlif ölkələrin təşkil etdiyi sərgilərdə nadir milli sərəvətlərimizin nümayiş etdirilməsi xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin dünya xalqlarına çatdırılmasında başlıca rol oynamışdır.

5. Mədəniyyətin maddi-texniki bazasının qurulması

Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin təbliğində, nəsildən-nəsilə ötürülməsində, mədəni səviyyənin yüksəldilməsində təhsil və mədəni-maarif müəssisələri, kütləvi informasiya vasitələri də mühüm rol oynayır. 1969-1982-ci illərdə Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə də diqqətlə yanaşmış və böyük qayğı göstərmişdir.

1969-1982-ci illərdə baş verən dəyişikliklərin miqyası, iqtisadi və sosial sahələrdə aparılan dərin struktur islahatları, xalqın maddi rifahının yüksəlməsi Azərbaycanda maddi-mədəniyyət sahəsində böyük inkişafa səbəb olmuşdur. Respublikada geniş sosial-mədəni quruculuq proqramı həyata keçirilirdi. Azərbaycanın şəhərləri böyümüş, ətrafında yeni yaşayış massivləri salınmışdı. 1972-ci ildə Şıxovda Xalqlar Dostluğu parkının bünövrəsi

²⁴ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, fond 1, siyahı 66, iş 90.

²⁵ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, fond 1, siyahı 60, iş 97.

²⁶ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, fond 1, siyahı 63, iş 34.

²⁷ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, fond 1, siyahı 56, iş 91.

qoyulmuşdur. Həmin il Bakıda böyük kinokonsert mərkəzi, indiki Heydər Əliyev adına Respublika sarayı tikilmişdir. 1974-cü ilin 6 avqust tarixli Azərbaycan KP MK-nın iclasında (protokol №100, 13-cü bənd) yeni müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş “Kommunist” nəşriyyatının qəzet kompleksinin tikintisi haqqında qərar qəbul olunmuşdur. Bu nəhəng kompleksin tikintisi üçün Mətbuat prospektində yerləşən nəşriyyat korpusundan 10 ha torpaq sahəsi ayrılmışdır.²⁸ Bu illərdə Bakı şəhərində, həmçinin respublikanın digər şəhər və qəsəbələrində, hətta kəndlərində çoxlu sayda kinoteatrlar, muzeylər, kitabxanalar tikilib istifadəyə verilmiş və layihələşdirilmişdir. Bu illərdə Azərbaycanın şəhər və kəndlərində 2220 min yerlik 1066 mədəniyyət evi və klub müəssisəsi, 50 min yerlik 111 kinoteatr istifadəyə verilmişdi.²⁹ Bu illərdə dövlət klub müəssisələrinin sayı 2146-dan 3680-ə, kütləvi kitabxanaların sayı 2922-dən 4605-ə, kinoqurğularının sayı 2004-dən 2167-ə çatmışdır.³⁰ Kütləvi kitabxanalarda kitab və jurnalların sayı 23 milyon nüsxədən 45,3 milyon nüsxəyə çatmışdır. Hər 1000 nəfər sakinə 6,4 min nüsxə kitab və jurnal düşürdü.

Heydər Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərin zənginləşdirilməsi ilə bağlı fəaliyyətində klassik ənənələrin qorunub saxlanmasına yönələn tədbirlərdən birini də mavzoleylərin və heykəllərin tikilməsi təşkil edirdi³¹ Mədəniyyət mərkəzi elan edilən Şuşada M.P.Vaqifin heykəli qoyulmuş, mavzoleyi tikilmişdi. Bu heykəl – M.P.Vaqifin məqbərəsi erməni vandaliziminə məruz qalsa da, Qarabağın, o cümlədən 2020-ci il 8 noyabrda Şuşanın azad edilməsindən sonra ölkə Prezidenti İlham Əliyevin səyi və göstərişi ilə bərpa olundu.

6. Milli-mənəvi dəyərlərin müstəqillik dövründə qorunması siyasəti.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qorunub saxlanılan və bu gün Prezident İlham Əliyevin müdrik rəhbərliyi sayəsində siyasi, iqtisadi cəhətdən daha da möhkəmləndirilən müstəqilliyimizin 31-ci il dönümündə qürurla deyə bilərik ki, Azərbaycan bu müddət ərzində bütün sahələrdə – siyasi, iqtisadi, sosial-mədəni və hərbi sahələrdə nəzərəcarpacaq tərəqqi, böyük uğurlar əldə edilmiş və bir çox önəmli yeniliklərə imza atılmışdır. Ən əhəmiyyətli isə 30 ilə yaxın işğal altında olan doğma torpaqlarımız qalib sərkərdə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qəhrəman, qüdrətli ordumuz tərəfindən azad edilmiş, Qarabağ, Şuşa həsrətinə son qoyulmuşdur.

²⁸ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 61, iş 62.

²⁹ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin Arxivi, İllik hesabatlar, 1991-ci il, s.31-32.

³⁰ Fatma Abdullazadə və dig., *a.g.e.*, s.174-178.

³¹ *Heydər Əliyev, Mədəni irsimizin keşiyində*, I kitab, Heydər Əliyev Fondu, Bakı 2001, s.42.

Bu illər ərzində zəngin siyasi və idarəçilik təcrübəsinə malik Ulu Öndər Heydər Əliyevin və onu layiqli davamçısı olan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin uzaqgörən, müdrik rəhbərlikləri sayəsində Azərbaycan dövlətinin dünya birliyində nüfuzu gündən-günə artmaqda davam edir, bu gün Azərbaycan bölgədə baş verən strateji, siyasi və iqtisadi proseslərin gedişatına birbaşa təsir edə biləcək qüdrətə sahib bir ölkəyə çevrilmişdir.

Müstəqilliyin bərpasından bəri respublikanın daxili və xarici siyasətində əldə edilən bu uğurların, nailiyyətlərin ümumi nəticələri, həm də xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, onun mədəniyyətinin inkişafına özünün nəzərəcarpacaq müsbət təsirini göstərmişdir. Əsası ümumilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və inkişaf strategiyası 2003-cü ildən bəri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev mədəniyyətin müxtəlif sahələrinin inkişafı ilə bağlı dövlət proqramı, 500-dən çox fərman və sərəncam imzalamışdır ki, onların həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan mədəniyyəti dünya mədəniyyəti məkanında layiqli yer tutur.³² Azərbaycan xalqının dili, dini milli-mənəvi dəyərləri onun kimliyini ortaya qoyur, onun zənginliyinin, mənəvi varlığının səviyyəsini göstərir. Azərbaycan dövləti ölkənin ərazi bütövlüyünü, onun sərhədlərini qorumaqla yanaşı, həm də xalqın dilini, milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasına, inkişafına xidmət etmişdir.

Müstəqillik illərində də Azərbaycan milli musiqisinin bütün növlərinin inkişafında, milli musiqimizin dünyada tanınmasında, muğam sənətinin inkişafında, aşiq sənətinin dirçəldilməsində və onun dünyada tanınmasında böyük işlər görülür. Xalqımızın milli varlığının əsasını təşkil edən qeyri-maddi mədəni irs abidələrinin qorunub gələcək nəsillərə çatdırılması Respublika Prezidentinin diqqət mərkəzindədir. Bu sahədə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi dövlət strategiyasının həyata keçirilməsində mühüm işlər görür.

Heç təsadüfü deyil ki, xalqımızın milli-mədəni dəyərlərinin qorunması, təbliği, gələcək nəsillərə çatdırılması məsələlərini daim diqqət mərkəzində saxlayan Respublika Prezidenti İlham Əliyev “Daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası, qurulması, tarix və mədəniyyət qoruqlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına dair 2014-2020-ci illər üzrə Dövlət Proqramı”nı təsdiq etmişdir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası

³² *Azərbaycan Respublikasının tarixi (2003-2016)*, Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi, Bakı 2016, s.307.

Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsaslanan bu Proqram mədəni irsin qorunması istiqamətində aparılan islahatların davamı olaraq daşınmaz tarix və mədəniyyət qoruqlarının mühafizəsinin müasir səviyyədə təşkilinə, daşınmaz mədəni irsin bərpası, öyrənilməsi, təbliği və inkişafı üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir.

Dövlət Proqramının icrasına uyğun olaraq 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişaf və Bərpası üzrə Dövlət Xidməti yaradılmış, Xidmətin Əsasnaməsi və Strukturu təsdiq edilmişdir.³³ Daha sonra 2008-ci ildə Nazirlər Sovetinin qərarı ilə “2009-2013-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında uşaq musiqi, incəsənət və rəssamlıq məktəblərinin fəaliyyətinin yaradılması üzrə inkişaf Proqramı” təsdiq edilmiş və son 17 ildə Respublika rəhbəri İlham Əliyev mədəniyyət, elm və ədəbiyyat, incəsənət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi, fəxri adların və mükafatların verilməsi ilə bağlı ayrı-ayrı sərəncamlar verir, onların yubiley təntənələrində iştirak edir, onları şəxsən təbrik edir.³⁴ O, bunu özünün mənəvi borcu hesab edir və bununla ümummilli lider Heydər Əliyevin nəcib ənənəsini davam etdirir.

³³ *Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpası üzrə Dövlət Xidmətinin yaradılması haqqında*, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 18 dekabr 2004-cü il tarixli Fərmanı, Azərbaycan qəzeti, 19 dekabr 2014-cü il.

³⁴ *Prezident İlham Əliyev və mədəniyyət*, 2 cildə. II cild:2003-2008. İdeal-Prit, Bakı, 2008, s. 7-538.

Nəticə

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin bütün mərhələlərində xalqımızın milli-mənəvi, mədəni dəyərləri ümumbəşəri dəyərlərlə sıx əlaqədə və təmasda yaranıb və tərəqqi etmişdir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin ümumbəşəri dəyərlərlə sıx əlaqəsini təmin edən amillərdən biri də Azərbaycanın əlverişli coğrafi məkanda yerləşməsidir. Araşdırmalar göstərir ki, xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları arasında özünə yer tapır və fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən başlıcası, ən yüksəyi milli-mənəvi, mədəni dəyərləridir. Məhz Azərbaycan xalqı da əsrlər boyu bu xüsusiyyətləri ilə, milli-mənəvi keyfiyyətləri ilə həmişə fərqlənib, sayılıb, irəli gedib. Milli-mənəvi dəyərlər və mədəniyyət xalqımızın topladığı, formalaşdırdığı, qoruyub saxladığı və inkişaf etdirdiyi ən yaxşı xüsusiyyətdir. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri öz milliliyini saxlayaraq daim tərəqqi etmiş və klassik mədəniyyət səviyyəsinə qalxa bilmişdir. 1969-1982-ci illər milli-mənəvi dəyərlərimizin tərəqqi etdiyi illərdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1969-cu il 14 iyulda Azərbaycanda hakimiyyətə gəlməsi ilə bütün sahələrdə olduğu kimi milli-mənəvi dəyərlər və mədəniyyət sahəsində də tənəzzüldən tərəqqiyə dönüş başladı, Azərbaycan xalqı içərisindən milli-mənəvi dəyərlərimizin, mədəniyyətimizin zənginləşdirilməsinə böyük töhfələr verən istedadlı şəxsiyyətlər yetişdi. Mədəniyyətimizə yeni-yeni yollar, yeni cığırılar açıldı. Cəmiyyət keyfiyyətcə irəliyə, milli özünüdərkə, milli özünəqayıdışa dönüşün başlanğıcını qoydu. 1969-1982-ci illərdə milli-mənəvi dəyərlərimizin formalaşmasında, tərəqqisində müstəsna rol oynayan Azərbaycan elmi, maarifi, təhsili, incəsənətin müxtəlif sahələri, o cümlədən musiqi, muğam, aşıq sənəti, vakal sənəti, rəssamlıq, memarlıq, heykəltaraşlıq, aktyor, rejissor, bəstəkar və ifaçılıq sənəti, kino və b. sahələrdə intibah başladı. Alimlərimiz, şair və yazıçılarımız xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini zənginləşdirən əsərlər yaratdılar. Dünyaya görkəmli alimlər, bəstəkarlar, rəssamlar bəxş etdilər. Dünya miqyasında zirvələrə yüksələn professional musiqi yarandı. Ulu Öndər Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, Azərbaycan mədəniyyəti öz milliliyini saxlayaraq, bu zəmin əsasında klassik mədəniyyət səviyyəsinə gəlib çatmışdır. Xalqımız öz böyük şəxsiyyətləri vasitəsilə Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamış, zənginləşdirmiş və bu gün ümumbəşəri dəyərlərin bir hissəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycan xalqı bəşər tarixinə böyük, dəyərli, dahi simalar bəxş etmiş, onların əsərləri, yaradıcılığı dünya elmini, mədəniyyətini zənginləşdirmiş, insanları maarifləndirmişdir”.³⁵ Aparılmış araşdırmalar, tədqiqatlar nəticəsində bir həqiqət ortaya çıxır, əgər Azərbaycan xalqı müsəlman Şərqiində ilk dəfə 1873-cü milli teatr yaratmış və dünya mədəniyyətinə, Avropa mədəniyyətinə qovuşmuşsa, bu xalqın nə qədər böyük mənəviyyəti var. O nə qədər böyük mədəniyyətə, nə qədər zəngin milli-mənəvi dəyərlərə, intellektə malikdir və onun nə qədər böyük daxili qüdrəti var!

³⁵ Azərbaycan qəzeti, 27 noyabr 1994-cü il.

Ədəbiyyat

Arxiv sənədləri

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Büro iclası, 13 fevral, 1974-cü il tarixli Büro iclası. Protokol № 78, bənd 14.

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Büro iclası, 13 fevral 1974. Protokol № 87, bənd 14.

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Bürosunun qərarı, 11 dekabr 1980. Fond 1, siyahı 67, iş 127.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 43, iş 87.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 46, iş 25.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 56, 16, 406, 412, 65, 70 / iş 9, 22, 29, 36-37, 83, 85, 106, 127.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 56, iş 9.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 56, iş 9 / siyahı 65, iş 45.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 56, iş 91.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 57, iş 104.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 60, iş 97.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 61, iş 62.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 63, iş 34.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 65, iş 51.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 66, iş 90.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, fond 1, siyahı 68, iş 96.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin Arxivini, İllik hesabatlar, 1991-ci il.

Tədqiqatlar və mənbələr

Azərbaycan Respublikasının tarixi (2003-2016), Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi, Bakı 2016.

ABDULLAZADƏ F., ƏLƏSGƏROV, F., ƏLİRZAYEV, Ə., ƏLİYEV, Ş., və başqaları, *Azərbaycan Respublikası 1991-2001. XXI – Yeni Nəşrlər Evi*, Bakı 2001.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. <http://www.e-qanun.az/framework/897>.
(15.04.2022).

“Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpası üzrə Dövlət Xidmətinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 18 dekabr 2004-cü il tarixli Fərmanı.

Azərbaycan qəzeti, 19 dekabr 2014-cü il.

Azərbaycan qəzeti, 27 noyabr 1994-cü il.

Azərbaycan qəzeti, 19 sentyabr 2002-ci il.

ƏLİYEV, H., *Müstəqillik yolu: seçilmiş fikirlər*, Azərbaycan Universiteti, Bakı 1997.

Heydər Əliyev, Mədəni irsimizin keşiyində, I kitab, Heydər Əliyev Fondu, Bakı 2001.

“Kommunist” qəzeti, 19 fevral 1954-cü il.

PİŞNAMAZZADƏ, S.P., *Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasında milli-mənəvi dəyərlərin qorunması*, tarix e.n.a.d.ər.a. üçün təqdim edilmiş dis.: 07.00.02. AMEA, Gəncə Dövlət Universiteti. Gəncə 2008.

Prezident İlham Əliyev və mədəniyyət, 2 cildə. II cild:2003-2008. İdeal-Prit, Bakı, 2008.

Respublika qəzeti. 14 iyul, 2006-cı il.

ZEYNALOV, İ.X., *Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı XX əsrin II yarısında*, Azərənəşr, Bakı 2004.

ZEYNALOV, İ.X., *Totalitar sovet cəmiyyəti: Tarixin ibrət dərsləri*, "Ləman nəşriyyatı poliqrafiyası" MMC, Bakı 2017.

Kultura i iskustvo v Azerbaidjane postanovniya vtoro i sekretariata CK KP Azerbaidjana (iyul 1969 – noyabr 1982), Izd. Elm i tahsil, Baku 2021.